

ОСТАРБАЙТЕРИ – ДЕШЕВА РОБОЧА СИЛА НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ

Друга світова війна стала жорстоким, трагічним, кровавим побоїщем ХХ століття. Вона порушила всі закони гуманності та світопорядку і лягла важким тягарем на плечі багатьох народів, зокрема і українського. Нацистська Німеччина проводила страшну принизливу політику по відношенню до «меншовартісних народів» і не зважала на те, кого обирала своєю жертвою.

Актуальність дослідження зумовлене трансформацією суспільних цінностей та потребою правдивого висвітлення долі українських остарбайтерів.

В ході незапланованих Гітлером затяжних бойових дій, економіка Третього Райху відчувала дедалі гострішу нестачу робочої сили. Спочатку вирішення питання робітників нацисти намагалися залагодити за рахунок полонених радянських військовослужбовців. Однак, серед них великий відсоток не зміг пережити зиму 1941–1942 рр. через нелюдські умови утримання. Вже на початку 1942 року було вирішено провести вербування на роботи серед цивільного населення. На перших порах добровольців їхати в Німеччину було доволі багато адже їм обіцяли там ледь не райське життя, втім жорстока правда нелюдських умов проживання, приниження та жаху постала дуже швидко. І «добровільний набір» набув форми прямого полону на людей.

З весни 1942 року розпочалися масові облави із залученням поліції, жандармерії, охоронних військ. У сільських місцевостях заздалегідь оточували визначені села, містечка, хутори і забирали всіх юнаків і дівчат, які не встигали сховатися або втекти. З 1943 року методи вивезення людей стали ще більш жорстокими. Німці спалювали хати тих сімей, з яких молодь не приходила на пункти відправки до Німеччини, або взагалі спалювали цілі села, таким чином змушуючи мешканців «добровільно» йти на німецьку каторгу.

За спогадами Степанюк Ярини Макарівни, 1920 року народження, вона разом з іще кількома односельчанами під конвоєм німців і поліцаїв пішки були пригнані до залізничної станції Чуднова. Там їх завантажили у товарні вагони із загратованими вікнами і повезли до Німеччини. Попереду та позаду ешелону знаходилася охорона з кулеметами та автоматами. Загалом до 1944 року до Німеччини було вивезено від 3 до 5 мільйонів осіб.

Категорія людей, примусово вивезених під час Другої світової війни на роботи до Німеччини, увійшла в історію під назвою «остарбайтери». Спектр використання праці східних робітників був досить широким: у промисловості, дрібному приватному секторі, сільському господарстві, на

залізничних станціях, на будівництві оборонних укріплень, бараків, у шахтах [3, с. 61].

Відразу після прибуття робітники зі Сходу потрапляли в розпорядження Міністерства праці та Бюро з використання робочої сили на чолі з Ф. Заукелем, а потім усі зацікавлені в робочій силі німецькі відомства здійснювали розподіл людських ресурсів відповідно до потреб промисловості й сільського господарства. Крім кваліфікованих робітників великим попитом користувались няні з числа дівчат і молодих жінок, які на думку Адольфа Гітлера, мали б допомогти підняти народжуваність, звільнивши німецьких жінок від домашньої роботи.

Працювати слід було сумлінно, а за будь-який спротив жорстоко карали різноманітними способами. Остарбайтерів рекомендувалося ізолювати від німецького населення і від інших іноземних робітників, використовувати на виробництві тільки групами. Утримувати «східних робітників» належало в огорожених колючим дротом таборах під суворою охороною. Залишати табір їм дозволялося виключно для потреб виробництва, весь вільний час належало перебувати в таборі, і лише як винагорода, передбачалася можливість прогулянки в межах поліцейської ділянки. Здебільшого табори розташовували неподалік від місця роботи, однак були й такі, що знаходилися за декілька кілометрів. Обов'язковим було постійне носіння розпізнавального знака «OST» на верхньому одязі, що ідентифікував їх як приїжджих зі сходу.

Установлювався постійний нагляд та контроль за «східними робітниками», а також система штрафних санкцій за трудові й політичні провини (відправка на декілька тижнів до виправно-трудоного табору (AEL)). Більш серйозні порушення, такі як утечі, крадіжки чи саботаж, каралися направленням до концтабору. За статеві контакти остарбайтера з німкою – смертна кара і концтабір для жінки.

Належного харчування не було (наприклад, на лісопильному заводі, де робочий день становив 12 годин, добовий раціон харчування складав 250 г. хліба і борщів з брукви два рази, іноді хліба виділяли лише по 200 г.).

Остарбайтери мали в переважній більшості убогий, нужденний зовнішній вигляд, адже катастрофічно не вистачало одягу та взуття. Це було пов'язано з тим, що організація використання праці робітників із Радянського Союзу у Німеччині не передбачала забезпечення їх предметами одягу, тому ще в оголошеннях, що закликали до виїзду, робітникам рекомендували брати з собою в Німеччину змінний одяг, взуття, засоби особистої гігієни. Однак у більшості випадків люди не мали ніякої змоги зібрати найнеобхідніші речі, оскільки їх у результаті облав захоплювали зненацька і в тому, що на них було, відправляли за кордон. У результаті речі, які вони мали, зношувалися, а отримати нові було не так уже і просто [3, с. 62].

Антисанітарні умови, які були в німецьких таборах, поєднувалися з

дефіцитом предметів індивідуальної гігієни, а це в результаті сприяло розвитку різноманітних інфекцій та хвороб (найпоширенішими, які призводили до смертельних випадків були туберкульоз, загальна серцева недостатність, виснаження, плеврит, тиф і запалення легенів) і відповідно високий рівень смертності.

Крім того, існують достовірні факти вивезення в Німеччину малолітніх та використання дитячої праці. Цих маленьких оstarбайтерів залучали до насильницької праці на фабриках, на підземних роботах, у сільському господарстві або в ремісничих майстернях. Із квітня 1943 року було дозволено направляти в Райх цілі родини з дітьми молодше 14 років, але при цьому і діти від 10 років, якщо вони були здорові й фізично міцні, вважалися цілком придатними для праці.

Згідно зі статистичними даними Міністерства внутрішніх справ станом на 20 червня 1944 року: у Райху перебувало 75 тисяч дітей-остарбайтерів. Насправді їх було, як мінімум, вдвічі більше. Маленьких оstarбайтерів збирали в так званих «збірних пунктах». У таких закладах умови життя були катастрофічними: дефіцит дитячого харчування, медичного обслуговування й гігієни. Журналісти називали ці заклади «дитбудинками смерті», «таборами знищення дітей». До 90 % дітей помирали в подібних установах.

Залежно від конкретних ситуацій та рис характеру людини способи виживання оstarбайтерів набували найрізноманітнішого характеру: від покійрного виконання всіх вимог – до ігнорування правил і численних обмежень поведінки, протестів, найвищим виявом яких стали масові втечі, та навіть створення антинацистських підпільних організацій серед примусових робітників та військовополонених. В одному випадку поведінковою стратегією оstarбайтера була адаптація до нових умов, яка полягала у вивченні мови, сприйнятті й засвоєнні місцевих культурних традицій, налагодженні контактів із представниками німецького населення та інших груп іноземних робітників. Іншою стратегічною поведінкою була, навпаки, ізоляція у своїй соціокультурній групі односельців, земляків, співвітчизників. У такий спосіб, шляхом збереження основних ознак національно-культурної приналежності, підтримувався моральний дух. Загалом, колишні оstarбайтери згадують про працю в Німеччині незалежно від обставин як про найбільш тяжкий період у своєму житті. Разом із тим жодні дії оstarбайтерів не змінювали їхнього становища та правового статусу в нацистській Німеччині загалом. Упродовж війни вони продовжували залишатися найбільш безправною й знедоленою соціальною групою в Райху [1, с. 2].

Після завершення бойових дій у Європі 1945 року більшість примусових робітників зі Сходу деякий час перебували в таборах переміщених осіб у Західній Німеччині. Згідно з міжнародними угодами між союзниками по антигітлерівській коаліції, ухваленими на Кримській

та Потсдамській конференціях, повернення (репатріацію) до СРСР було оголошено обов'язковим для всіх громадян, які до 1939 року мешкали в Радянському Союзі [2, с. 279]. Всі, хто знаходився у радянській, британській чи французькій зоні окупації депортувалися до СРСР примусово. З жовтня 1945 року генерал Ейзенхауер заборонив в американській зоні застосування сили для репатріації, що спонукало багатьох остарбайтерів, які з тих чи інших причин не бажали повернення, тікати до американської частини окупованої Німеччини, звідки вони виїхали до США, Канади, Австралії чи Південної Америки і unikли переслідування в СРСР, де остарбайтери вважались соціально небезпечними і піддавались дискримінації чи остракізму – після перевірки у фронтових таборах або фільтраційних пунктах НКВС, тільки 59 % з них повернулися у свої родини, 20 % чоловіків були мобілізовані до Червоної армії, ще 14 % – до так званих трудових батальйонів, а 7 % було заарештовано.

Таким чином, у повоєнні роки на теренах України з'явилася окрема категорія громадян – колишні остарбайтери. Влада навмисне замовчувала, не помічала проблем, пов'язаних з їх соціальною адаптацією на батьківщині, не вважала за необхідне про них згадувати, записавши до кола так званих «неблагонадійних осіб!!!».

Список використаних джерел:

1. Лановюк Л. П. «Остарбайтери» трагедія людської долі (на основі спогадів односельчан). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/9071/3/Лановюк.pdf>. – К., 2005. – 5 с.
2. Пастушенко Т. В. Остарбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942–1953): Монографія / Т. В. Пастушенко; Інститут історії України НАН України. – К., 2009. – 282 с.
3. Віталіна Писцьо. Українські остарбайтери: особливості підневільної праці в промисловості Німеччини // Волинські історичні записки. – Т. 3.– Рівне, 2009. – С. 58–64. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/4889/1/pisco.pdf>